

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Žana Košak

Natov pogled na hibridno vojskovanje

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Žana Košak

Mentor: izr. prof. dr. Uroš Svete

Natov pogled na hibridno vojskovanje

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvala

Hvala mentorju, izr. prof. dr. Urošu Svetetu, za vsa navodila in strokovno pomoč.

Največja zahvala velja mojim staršem in bližnjim, ki so mi neomajno stali ob strani vsa leta študija.

Natov pogled na hibridno vojskovanje

V spremenjenem varnostnem okolju, v okolju po koncu hladne vojne, ko ni več veliko možnosti za odkrit jedrski spopad med državami, so se začele pojavljati nove vrste groženj, ki jih izvajajo predvsem – vendar ne izključno – nedržavni akterji, skupine, gibanja. Tem grožnjam, ki so mešanica konvencionalnega in nekonvencionalnega vojskovanja, prav tako pa vsebujejo kriminalne dejavnosti in terorizem, pravimo hibridne grožnje. Poslužujejo se tudi družbenih medijev in kibernetkega bojevanja za doseg svojih ciljev. Za hibridno vojskovanje je značilen, nestandardni, kompleksni nasprotnik, ki je fleksibilen in uporablja oborožitvene sisteme in tehnologijo, ki je napredna. Natov odgovor na njih mora biti precej fleksibilen in hiter, predvsem pa mora biti en korak pred nasprotnikom. Politika zavezništva se mora oblikovati v smeri prepričevanja, prilagoditve in sodelovanja. S politiko odvracanja prek diplomacije mora zatreti grožnje, še preden izbruhnejo v konflikt. Pomembno je, da pri tem sodelujejo vse države zavezništva, saj se le tako lahko zoperstavijo »hibridnemu nasprotniku«

Ključne besede: Nato, hibridno vojskovanje, konvencionalno, nekonvencionalno.

Hybrid warfare from the standpoint of NATO

In a post-Cold War era, security environment has been changed. Instead of the nuclear threat between countries, new forms of security threats emerged. Those are mostly, but not exclusively, executed by non-state actors, groups and movements.

Those security threats are a combination of conventional and nonconventional warfare and they also include criminal activities, terrorism thus they are called hybrid threats. They also engage the use of social media and cyber warfare to meet their needs and accomplish their users' goals. Deterrence, adaptation and cooperation is Nato's goal. The response of NATO to those threats, should be swift and also flexible, but most of all it is important that the institution is one step ahead from those security threats and enemies. Hybrid warfare have some major characteristics: complex and non-standard adversary which is flexible and uses military weapons and advanced technology. The alliance must ensure that those threats are addressed before they erupt into a conflict by using diplomacy and politics of deterrence.

Key words: NATO, hybrid warfare, conventional, nonconventional.

KAZALO

1 UVOD.....	8
2 METODOLOŠKI OKVIR.....	9
2.1 Predmet in cilj preučevanja.....	9
2.2 Hipoteze.....	9
2.3 Metodološki pristop.....	9
3 OPREDELITEV POJMOV.....	10
3.1 NATO (North Atlantic Treaty Organization).....	10
3.2 Hibridno vojskovanje.....	10
3.3 Konvencionalno vojskovanje.....	11
3.4 Nekonvencionalno vojskovanje.....	11
4 RAZUMEVANJE SODOBNIH GROŽENJ.....	11
4.1 Značilnosti hibridnega vojskovanja.....	13
5 STRATEŠKE SMERNICE NATA IN POTREBNE PRILAGODITVE GLEDE.....	14
5.1 STRATCOM - (Strateški komunikacijski center odličnosti).....	17
5.2 MCCHT – (Vojaški prispevek za zoperstavljanje hibridnim grožnjam)	18
5.3 STRATEŠKI KONCEPT NATA (LIZBONA, 2010).....	18
6 DRUŽBENI MEDIJI KOT SREDSTVO HIBRIDNEGA VOJSKOVANJA.....	20
7 SOOČANJE NATA S STARIMI IN NOVIMI GROŽNJAMI.....	23
7.1 SIMULACIJA – BOJ PROTI HIBRIDNIM GROŽNJAM.....	26
7.2 PREMAGATI NASPROTNIKA V HIBRIDNI VOJNI.....	27
7.3 KOGNITIVNI PRISTOP K BOJEVANJU PROTI HIBRIDNIM GROŽNJAM	28
8 ODZIV NATA NA HIBRIDNE GROŽNJE PO IZBRUHU UKRAJINSKE KRIZE	29

8.1 RAP – Natov načrt odzivnosti	35
9 ZAKLJUČEK.....	37
10 LITERATURA.....	39

KAZALO TABEL

Tabela 7.1: Prispevek Nato članic k vojaškemu proračunu in razlika med leti 2005 in 2015.....	24
--	----

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

ACT – Allied Command Transformation

CCOMC – Comprehensive Crisis and Operations Management Centre

EU- European Union

GOE – Group of Experts

GS – General Secretary

ISIS – Islamic State of Iraq and the Levant

MCCHT – Military Contribution to Countering Hybrid Threats

NPG – Nuclear planning Group

NATO – North Atlantic Treaty Organization

NRF – Nato Response Force

RAP – Readines Action Plan

STRATCOM – Strategic Communication Center of Excellence

SHAPE – Supreme Headquarters Allied Powers Europe

VJTF – Very High Readiness Joint Task

1 UVOD

Zveza Nato deluje v okolju stalnih sprememb, ki so pogosto nepredvidljive. Dogodki, ki so se zvrstili v zadnjih letih, kažejo na neke pozitivne spremembe, vendar še vedno ostajajo negotovosti in grožnje, ki se lahko razvijejo v krize. Nato ima vse večjo politično vlogo v mednarodnih odnosih; ima poglobljeno politično in vojaško partnerstvo ter sodelovanje z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami, opravlja operacije v podporo miru in ima nalogo ohranjanja stabilnosti v evroatlantskem prostoru (Nato 1999).

Nato za opravljanje svojih nalog v spremenjenem geopolitičnem okolju potrebuje prilagoditve in spremembe glede na dogodke, ki se odvijajo. Zato mora biti v svojem bistvu to zelo prožna organizacija.

Danes se Nato sooča z novim izzivom, ki se kaže v pojmu 'hibridne grožnje', leta pa zajema velik spekter različnih aktivnosti (konvencionalne, nekonvencionalne, asimetrične, teroristične in kriminalne). Namen hibridnega vojskovanja je porušiti politično, vojaško in socialno okolje nasprotnika. Ravno zato se mora Nato v prihodnje oblikovati v smeri dobrega obveščanja, kontrole in poveljevanja, prav tako pa mora imeti hiter odgovor in veliko silo za posredovanje. Ključni za 'hibridno vojskovanje' so tudi mediji, ki s svojimi sporočili močno vplivajo na razpoloženja in voljo ljudi tako civilnega kot tudi vojaškega dela populacije.

Teoretiki in strategji, ki iščejo in raziskujejo nove oblike bojevanja z elementi vojaškega in nevojaškega, predpostavljajo, da bo prihodnje vojskovanje skrito v sinergiji, ki bo združevala načine, metode in stile vojskovanja, ki so bili uporabljeni do danes.

V svoji diplomski nalogi bom preučila Natov odziv na hibridne grožnje, smernice, ki si jih je postavil za boljše zoperstavljanje temu 'fenomenu', in pa sam pojem hibridnega vojskovanja.

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Predmet in cilj preučevanja

V diplomskem delu se bom osredotočila na razumevanje pojma hibridnega vojskovanja in Natov odziv nanj. Raziskala bom, kako hibridno vojskovanje vpliva na varnostni prostor, katere so tiste značilnosti, ki ga karakterizirajo, ter kako se je Natov strateški koncept prilagodil na hibridno vojskovanje in spremenjen varnostni prostor. Cilj naloge je ugotoviti, ali se Nato zaveda razsežnosti problema hibridnih groženj in kakšne so njegove smernice pri oblikovanju nove politike, ki bo usmerjena na varnostni izziv, ki pretežno preži z vzhoda in juga Evrope.

2.2 Hipoteze

Pri pisanju diplomskega dela sta me vodili naslednji hipotezi:

- Hipoteza 1:

Nato potrebuje nove strateške in konceptualne smernice, ki bodo bolj prožne.

- Hipoteza 2:

Združevanje materialnega in kognitivnega pristopa je za Nato ključnega pomena pri zoperstavljanju hibridnim grožnjam.

2.3 Metodološki pristop

Uporabila sem metodo zbiranja primarnih in sekundarnih virov. Za analiziranje uradnih dokumentov sem uporabila metodo analize in interpretacije primarnih virov (dokument Strateški koncept Nato in Sporočilo Evropske komisije Evropskemu parlamentu in Svetu EU o soočanju Evropske unije s hibridnimi grožnjami), pri ostalih delih, kot so članki in revije pa analizo in interpretacijo

sekundarnih virov. Z opisno oziroma deskriptivno metodo sem opredelila temeljne pojme.

3 OPREDELITEV POJMOV

3.1 NATO (North Atlantic Treaty Organization)

Nato je organizacija severnoatlantske pogodbe in zveza 28 držav.

Natov osnovni namen je varovati svobodo in varnost svojih članic s političnimi in vojaškimi sredstvi. S političnimi sredstvi Nato spodbuja demokratične vrednote ter posvetovanje in sodelovanje na področju obrambnih in varnostnih vprašanj za izgradnjo zaupanja in preprečevanja sporov. Mirno reševanje sporov spada med diplomatska prizadevanja vendar, če ta ne uspejo ima Nato vojaško zmogljivost, potrebno za izvajanje operacij kriznega upravljanja. Ti se v skladu z ustanovno pogodbo Nata (5. člen Washingtonske pogodbe) ali v okviru OZN (Organizacija združenih narodov) izvajajo samostojno ali v sodelovanju z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami (NATO 2016).

Leta 1949 je Nato ustanovilo 12 članic (ZDA, Velika Britanija, Belgija, Kanada, Danska, Francija, Islandija, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška in Portugalska), kasneje so se jim pridružile še Grčija, Turčija, Nemčija, Španija, Češka, Madžarska, Poljska, Bolgarija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška, Slovenija, Hrvaška in Albanija. Skupaj organizacija združuje 28 članic (NATO 2016).

3.2 Hibridno vojskovanje

Hibridno vojskovanje je vojaška strategija, ki združuje tako konvencionalno in kibernetično vojskovanje kot tudi vojskovanje (neregularnih) enot, ki niso del redne sestave neke vojske (Pindjak Peter, 2015). Hibridno vojskovanje je lahko uporabljeno za opisovanje fleksibilnega in kompleksnega bojišča, ki potrebuje hiter in prilagodljiv odgovor. V uporabi je več izrazov, ki se nanašajo na koncept

hibridne vojne: hibridna vojna, hibridno vojskovanje, hibridna grožnja ali hibridni nasprotnik (Aitoro 2010).

3.3 Konvencionalno vojskovanje

Konvencionalno vojskovanje je uporaba konvencionalnih, tradicionalnih sredstev za vojskovanje. Je oborožen konflikt med državami in/ali narodi. Načeloma vključuje večje bojne operacije, ki izkoristijo nadzor nad ozemljem, prebivalci in viri (US Department of Defense 2008, 124).

3.4 Nekonvencionalno vojskovanje

Nekonvencionalno vojskovanje uporablja širok spekter vojaških in paravojaških operacij, ki so običajno dolgotrajne in se izvajajo s silami, ki so organizirane, usposobljene, opremljene z nekonvencionalnimi sredstvi. Cilja na civilno prebivalstvo kot tudi na vojaške sile. Vključuje gverilske akcije, teroristične akcije, sabotazo in obveščevalno dejavnost (US Department of Defense 2008, 124).

4 RAZUMEVANJE SODOBNIH GROŽENJ

Novi varnostni izzivi, ki jih vojaški teoretiki v obrambno-strateških dokumentih imenujejo hibridne grožnje, predstavljajo veliko spodbudo za Nato in njegove članice ter za interese le-teh. Nasprotniki za doseganje svojih ciljev uporabljajo različne kombinacije ukrepov v vse manj omejenem operativnem okolju. Hibridne grožnje so lahko kombinacija različnih vidikov vojskovanja ter skupek dejavnosti več nasprotnikov. Izkušnje iz operacij kažejo, da lahko nasprotniki uporabijo za svoje sovražne ukrepe številna konvencionalna in nekonvencionalna sredstva, metode in postopke ter so pri tem uspešni, čeprav delujejo proti silam Nata, ki so tehnološko in vojaško bolj dovršene. Samo zavedanje razsežnosti in kompleksnosti groženj je zahtevalo razvoj

splošnega sklepnega koncepta (Capstone Concept) za prispevek Nata k zoperstavljanju hibridnim grožnjam (Military Contribution to Countering Hybrid Threats – MCCHT). Bistvo koncepta so izzivi, ki jih predstavljajo grožnje, in pojasnilo, zakaj ti izzivi od Nata zahtevajo, da prilagodi strategijo in zmogljivosti (Spisak 2011, 12).

Najbrž ni nobena država posvetila in vložila toliko truda glede globalne varnosti in izzivov kot Združene države Amerike. Predstavniki varnostne skupnosti opozarjajo na povečan obseg groženj, ki vključujejo tradicionalne, neregularne in teroristične izzive, ki pretijo državam. To kaže na dilemo, s katero se spopadajo vojaški strategji: ali opustiti idejo o pripravljanju vojne proti državnim akterjem s konvencionalnimi zmožnostmi ali se reorganizirati za bolj verjeten scenarij, ki bo zajemal konflikt z nedržavnimi nasprotniki, uporabljajoč asimetrične operacije in neregularne taktike. Prav tako pa ugotavljajo, da oba modela akcij ne moreta obstajati posebej (Spisak 2011, 12).

Veliko število vojaških teoretikov in strategov išče obstoj novih oblik vojskovanja, ki združujejo različne tipe vojaških in nevojaških ter bojnih in nebojnih aktivnosti. Predpostavljajo, da bo prihodnje bojevanje skrito v sinergiji in bo združevalo vse metode in stile, ki so bili uporabljeni do danes. Njihove misli so usmerjene v 'hibridne grožnje', 'hibridne vojne' in 'hibridno vojskovanje' ter kažejo, da bo kombinacija uporabljena zlasti proti šibkosti njihovih nasprotnikov.

Posebne izzive predstavljajo kriminalne dejavnosti, ki destabilizirajo lokalne vlade ter spodbujajo upornike in tuje plačance, da rušijo avtoriteto države in njihovih predstavnikov. Hibridne grožnje, ki bodo slej ali prej vidne v hibridnem vojskovanju, vključujejo cel spekter različnih vidikov, vključno z zmogljivostjo konvencionalnih, asimetričnih, uporniških in terorističnih dejavnosti (Spisak 2011, 13–14).

V spremenjenem varnostnem okolju je težko identificirati stare in nove vire ogrožanja. Varnostne grožnje povezujemo z varnostnim tveganjem, ki se v času in prostoru pojavi in razvija ter lahko preraste v varnostno grožnjo. Varnostna grožnja je neposredna usmerjena sposobnost nasprotnika za ustvarjanje kriznih razmer ali vojne. Časovna in

prostorska dimenzija sta s tem pomembnejši kot pri varnostnem tveganju (Arnejčič v Kotnik, 215-217).

Varnostna tveganja in grožnje se stalno spreminjajo tako v strukturi kot intenzivnosti. Njihovo število se ves čas povečuje. Vojaški viri ogrožanja se v primerjavi z nevojaškimi zmanjšujejo, s tem pa se zmanjšuje tudi pomen zagotavljanja varnosti s strani nacionalnih oboroženih sil, ki so vile vzpostavljene predvsem za soočanje z nevojaškimi viri ogrožanja pa so slabo opremljene in izurjene. (Garnett v Kotnik, 215-217).

Vojskovanje je posledica varnostnih tveganj in groženj in je termin, ki se nanaša na način vodenja vojne. Teh načinov je več, naj omenim konvencionalno, nekonvencionalno, kibernetično, jedrsko, vojskovanje z vsemi možnimi sredstvi ne ozirajoč se na zakone vojne mednje spada tudi totalna vojna, državljanska vojna. Vojskovanje se nanaša na skupne karakteristike tipov vojn na splošno.

4.1 Značilnosti hibridnega vojskovanja

Hibridno vojskovanje ima naslednje značilnosti:

1. Nestandardni, kompleksni nasprotnik: hibridni nasprotnik je lahko državni ali nedržavni akter. Kot primer navajam izraelsko vojno in sirsko civilno vojno, kjer sta glavni nasprotnik nedržavni entiteti znotraj državnega sistema. Ti nedržavni akterji lahko delujejo kot posredniki za države, vendar pa lahko imajo tudi svoje neodvisne namene. Iran je, na primer, financiral teroristično organizacijo Hezbollah, vendar je bila ugrabitev izraelskih enot cilj in namen Hezbollaha in ne Irana, to pa je vodilo v vojno med Izraelom in Hezbollahom. Na drugi strani je primer ruske vpletenosti v Ukrajini, kar lahko opišemo kot lep primer državnega akterja, ki izvaja hibridno vojno (z uporabo lokalnih hibridnih posrednikov), čeprav Rusija še vedno zanika vpletenost pri ukrajinskem konfliktu (Deep 2015).
2. Hibridni nasprotnik uporablja kombinacijo konvencionalnih in neregularnih metod: metode in taktike vključujejo konvencionalne zmožnosti, neregularne taktike, neregularne formacije, teroristične akte

in kriminalne aktivnosti ter nasilje. Te metode so uporabljene nepredvidljivo glede na spekter konflikta z združevalno strategijo. Dober primer je islamska država (ISIS) z odličnimi taktikami, strukturirano formacijo in krutim načinom terorja, ki je del njihovega orožja (El Mawy 2014).

3. Hibridni nasprotnik je fleksibilen in se hitro prilagaja (Fleming, 2011).
4. Uporabljajo napredne oborožitvene sisteme in tehnologije. Ta orožja se dandanes lahko kupujejo po nizkih cenah. Leta 2006 je bila organizacija Hezbollah oborožena z visoko tehnološkimi sistemi, kot so natančno vodljivi izstrelki, ki jih po navadi uporabljajo države s svojimi oboroženimi silami. Uporabljali so tudi brezpilotna letala kot izvidnike za obveščevalno dejavnost, komunicirali so z neizsledljivimi prenosnimi telefoni in opazovali premike izraelskih enot s termalno nočno opremo (Deep 2015).
5. Uporabljajo občila za množično komuniciranje in propagando: to jim pride prav za rekrutiranje posameznikov in širjenje svoje propagande (Jasper, Moreland 2014).

5 STRATEŠKE SMERNICE NATA IN POTREBNE PRILAGODITVE GLEDE HIBRIDNEGA VOJSKOVANJA

Odgovor na strateško hibridno vojskovanje mora vključevati prilagoditve in spremembe Natovega strateškega načrta iz leta 2010. Nato se mora v prihodnje oblikovati v smeri dobrega obveščanja, kontrole in poveljevanja, prav tako pa mora imeti hiter odgovor in primerne sile za posredovanje (Lindley-French 2015, 11).

Natov odziv politike na strateško hibridno bojevanje bo dejansko zahteval razmislek in prilagajanje Natovega strateškega načrta iz leta 2010 v luči naukov hibridnega bojevanja. Ključnega pomena bodo učinkovite strateške komunikacije (STRATCOM) (Lindley-French 2015, 12).

Preureditev politike Nata mora vključevati naslednje elemente:

PREPREČEVANJE

- Boljše razumevanje strateških hibridnih groženj.
- Osnutek strategije hibridnih groženj, ki je obravnavan s strani vojaškega odbora Nata.
- Vzpostavitev zgodnjih kazalnikov: ugotovitev grožnje v zgodnji fazi konflikta. To zahteva novo korelacijo med odprtim in zaprtim virom informacij, ki jih Nato pridobiva.
- Oblikovanje STRATCOM politike: učinkovito strateško komuniciranje je del zavezniške obrambe pred hibridnim vojskovanjem, učinkovito sporočanje pa je ključno za strateško komuniciranje (Lindley-French 2015, 2).

PRILAGODITEV

- Preučevanje informacij: za premagovanje hibridnih groženj mora Nato poskrbeti, da ne uhajajo kritične informacije in tajni podatki.
- Prilagoditi jedrsko držo: čeprav je za jedrski spopad malo možnosti, Nato še vedno razume vlogo jedrskega orožja pri odvrčanju in Rusiji ne bo dovolil prevlade na tem področju. Nato bo odvrčanje okrepil s povečano vlogo skupine za jedrsko načrtovanje (NPG)
- Prilagoditev usposabljanja: potreben je nov razvoj programov vadb in usposabljanj glede na razvoj hibridnega vojskovanja. Nato potrebuje veliko uporabo spoznanj in izkušenj, pridobljenih v zadnjih akcijah, ki jih mora vključiti v razvojni program z vrsto povezanih vaj in izobraževanj.
- Ponovno preučiti vlogo partnerjev: potrebna posebna študija o vlogi partnerjev v strategiji hibridnega bojevanja Nata.
- Povečati prožnost: Natova strategija hibridnega bojevanja mora ustrezno upoštevati, kako najbolje povečati prožnost med zaveznicami in partnericami. Posebno pozornost bi bilo treba posvetiti varovanju kritičnih nacionalnih podatkov in infrastrukture ter obvladovanju posledic (Lindley-French 2015, 3).

SODELOVANJE

- Okrepitev vojaške odzivnosti in prilagodljivosti.
- Vzpostavitev vnaprejšnjega odvrčanja.
- Izvajati Wales v celoti: izvajanje akcijskega načrta pripravljenosti (RAP) v celoti (Lindley-French 2015, 3).

Hibridno vojskovanje ima danes v Natu posebno mesto in s tem terminom je povezanih veliko študij, analiz, sprejetih dokumentov s strani Natovih in evropskih strokovnjakov ter akademikov. Kot odgovor na ta tip vojskovanja je Nato sprejel več ukrepov, kar kaže na to, kako resno se spopada z omenjeno težavo. Ukrepi so opisani v nadaljevanju diplomskega dela, na tej točki naj jih le omenim. Najbolj pomembni so naslednji: RAP (Akcijski načrt odzivnosti), ustanovitev STRATCOM (Strateški center odličnosti), MCCHT (Vojaški prispevek za zoperstavljanje hibridnim grožnjam), Nov strateški koncept Nata (Lizbona 2010; prav v tem dokumentu so se prvič pojavila vprašanja glede hibridnih groženj in bila vključena v Natov splošni koncept- Capstone project). V Rigi (februar 2015), so se sestali obrambni ministri EU in zahtevali bolj konkretne in skupne akcije na ravni zavezništva in EU. Maja 2015 je bila predstavljena študija Countering Hybrid threats (Zoperstavljanje hibridnim grožnjam), ki poudarja, da, mora biti EU zmožna zaznati efekt hibridnih groženj in se jim zoperstaviti z večjim odporom.

Poleg naštetih je bilo na temo hibridnih groženj do danes izdanih še več dokumentov, ki govorijo o resnosti problema in o načinih spopadanja z njim. Med prebiranjem literature sem ugotovila, da se Nato zaveda resnosti problema in pristopa k temu na celovit način in na vseh ravneh.

Za Nato kot organizacijo je pomembno, da se s problemom soočijo tudi države članice na njihovi nacionalni ravni in pa EU na evropski ravni. Ravno zato je 6. aprila 2016, EU sprejela dokument: Skupne komunikacije za zoperstavljanje hibridnim grožnjam (Joint Communication on Countering Hybrid threats) z namenom, da se tudi na evropski ravni razvije primeren odgovor in da se gradi na solidarnosti ter medsebojni pomoči in upošteva ukrepe Lizbonske strategije. Dokument stremi k ustvarjanju sinergije med različnimi razpoložljivimi instrumenti na evropski ravni. Te instrumenti vključujejo: Evropsko agendo o

varnosti, EU strategijo za zunanjo in varnostno politiko, Evropski obrambni akcijski načrt, EU strategijo kibernetne varnosti, Energijsko varnostno strategijo (European Commission 2016).

Hibridne grožnje so izziv tako za EU kot tudi druge organizacije: Organizacijo združenih narodov, Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi. Komunikacija in usklajevanje so potrebni za učinkovit odziv. Nato in EU morata stkati še tesnejšo vez za pripravo in učinkovito odzivanje na hibridne grožnje. Seveda se mora pri tem poudariti, da je vendarle potrebno spoštovanje avtonomije odločanja obeh organizacij. Prav tako pa je pomembno dejstvo, da se morata organizaciji strinjati in imeti enako predstavo o zavedanju glede situacije pred in med krizo (redna souporaba analiz in pridobljenih izkušenj) (European Commission 2016).

5.1 STRATCOM - (Strateški komunikacijski center odličnosti)

Strateški komunikacijski center odličnosti je postal funkcionalen januarja 2014. Julija istega leta je sedem članic zavezništva – Estonija, Nemčija, Italija, Litva, Latvija, Poljska in Velika Britanija – podpisalo memorandum o ustanovitvi STRATCOM COE. Center je dobil Natovo akreditacijo septembra 2014. Ustanovitev centra ima velik in pomemben prispevek za Nato pri strateških komunikacijah. Center je lociran v latvijski Rigi, njegov namen pa je, da stremi k izboljšanju strateških komunikacijskih zmožnosti znotraj zavezništva. Misija STRATCOM COE je, da zavezništvo oskrbuje z izčrpnimi analizami, dnevnimi nasveti in praktično podporo. Pomen STRATCOM COE je v tem, da združuje različne sodelujoče – od civilnega sektorja do vojaškega, privatnega in akademskega – ter uporablja moderno tehnologijo, virtualna orodja za analize in raziskave ter odločitve (NATO 2016).

Najpomembnejše aktivnosti Natovega STRATCOM COE v letu 2016:

STRATCOM podpira in pomaga razvijati politiko in doktrino Natovega vojaškega komiteja strateških komunikacij (Military Committee Strategic Communication). Izda znanstveno revijo "Defence Strategic Communication"

(Obrambne strateške komunikacije) in pomaga pri raziskavah za boljšo zaščito Nata in članic. STRATCOM izda tudi analizo, kako se je implementirala Natova strateška komunikacijska politika v Natovem poveljstvu in zavezništvu, prav tako nudi podporo pri usposabljanju in izobraževanju ter preuči, kako so družbeni mediji uporabljeni kot orožje v hibridnem vojskovanju (NATO 2016).

5.2 MCCHT – (Vojaški prispevek za zoperstavljanje hibridnim grožnjam)

Splošni sklepni koncept z drugim imenom 'Capstone project' je bil predstavljen 26. avgusta 2010. Koncept navaja spremembe, ki jih predstavljajo zdajšnje in prihodnje hibridne grožnje, in pojasnjuje, zakaj naj Nato prilagodi strategijo, strukture in zmogljivosti. Navaja tako generalni pristop obvladovanja hibridnih groženj kot tudi okvire za zavezništvo, da razvije efektiven odgovor. Predlaga širše implikacije za Natovo vojaško komponento in je intelektualna hipoteza ter vsesplošen dokument, ki ponudi širok komentar narave tega, kar pravimo hibridne grožnje, prav tako pa predstavi, kako bi lahko le-te vplivale na Nato v prihodnje (NATO 2016).

5.3 STRATEŠKI KONCEPT NATA (LIZBONA, 2010)

Strateški koncept Nata (NSK) je dokument, ki predstavlja okvir oziroma programsko politiko za delo zavezništva. Strateški koncept Nata iz leta 1999 je Natovo strategijo prilagodil okoliščinam v obdobju po koncu hladne vojne, pri čemer je ohranil zagotovilo iz 5. člena (kolektivna obramba) in upošteval takratne varnostne grožnje. Danes so te grožnje drugačne, prav tako pa tudi varnostni in strateški izzivi, kar pomeni, da se mora koncept prilagoditi novemu okolju in iskati nove načine za reševanje novonastalih groženj (NATO 2015).

Leta 2009 so na vrhu Nata v Strasbourgu predsedniki držav in vlad podelili generalnemu sekretarju Nata mandat, da oblikuje novi strateški

koncept. Ta je bil sprejet na vrhu zavezništva 19. in 20. novembra 2010 v Lizboni. Generalni sekretar Nata Anders Fogh Rasmussen je oblikoval skupino strokovnjakov (Group of Experts – GoE), ki jo je vodila dr. Madeleine K. Albright iz ZDA. Ta skupina je do maja 2010 generalnemu sekretarju Nata predstavila svoje ugotovitve, analize in priporočila glede novega strateškega koncepta. Nova strategija je bila nujno potreben dokument, da se zavezništvo zoperstavi varnostnim grožnjam in izzivom (NATO 2015).

Vrh v Lizboni ni pomemben samo zato ker je bil sprejet nov strateški koncept Nata, pomemben je tudi zato, ker je bil predstavljen kot dejanje uravnovešenja starih groženj z novimi ter kako usklajevati interese majhnih in velikih držav. Je eden pomembnejših ravno zato, ker je bil prvi na katerem so predstavili nov strateški koncept, ki odraža svet po 11. septembru in v času finančne krize ter v globaliziranem svetu z novimi grožnjami (NATO 2010).

Oblikovanje koncepta je bilo sestavljeno iz treh ločenih faz:

1. faza (Reflection phase) je potekala od avgusta 2009 do marca 2010. V okviru te faze so potekali štirje seminarji, namen le-teh pa je bil omogočiti strateško razpravo, v katero so bili vključeni tudi predstavniki svetovnih in regionalnih mednarodnih organizacij. Prvi seminar (NATO's Fundamental Security Tasks) je obravnaval Natove osnovne naloge in funkcije v prihodnosti. Potekal je v Luksemburgu 16. oktobra 2009. Drugi seminar (NATO's Engagement in the Era of Globalization) je potekal 13. novembra 2009 v Sloveniji. Razprava je potekala v okviru štirih posvetovanj: izkušnje iz operacij in vpliv na strategijo; kako se Nato spopada z varnostnimi grožnjami; širina spektra angažiranja Nata in pa celostni pristop ter njegova izboljšava. Naslednja sta bila seminarja na Norveškem 14. januarja 2010 (Partnership and beyond) in pa v ZDA 23. februarja 2010 (Transformation: Structures, Forces and Capabilities) (NATO 2015).

2. faza (Consultation phase) je potekala med marcem in aprilom 2010. V okviru te faze so člani GoE pričeli z obiski prestolnic članic Nata, da bi razpravljali z vladami in parlamentarnimi odbori o predlogih in njihovih

ugotovitvah. Skupina strokovnjakov (GoE) je do konca aprila z analizami in priporočili seznanila GS Nata, ki je pripravil poročilo o elementih novega strateškega koncepta in ga posredoval naprej v mnenje zaveznicam. Na ta način je pridobil politične smernice za oblikovanje novega strateškega koncepta. GS je pripravil svoj osnutek koncepta, ki so ga obravnavali predstavniki zaveznic na zasedanjih Severnoatlantskega sveta (NATO 2015).

3. faza (*Drafting and final negotiation phase*) je potekala med aprilom in novembrom 2010, ko je GS Nata usklajeno besedilo predstavil na vrhu Nata v Lizboni 2010. Po sprejemu dokumenta s strani članic je le-to postalo nov veljavni strateški koncept Nata (NATO 2015).

Natov nov strateški koncept, ki je bil sprejet, poudarja, da izkušnje iz operacij Nata kažejo, da je za učinkovito krizno upravljanje potreben celovit pristop, ki vključuje politične, civilne in vojaške instrumente. Vojaški so eni najbolj bistvenih, vendar sami po sebi niso dovolj, da se spopadajo s kompleksnimi izzivi v evroatlantski in mednarodni skupnosti.

6 DRUŽBENI MEDIJI KOT SREDSTVO HIBRIDNEGA VOJSKOVANJA

Družbeni mediji imajo velik vpliv v politiki. Lahko jih uporabimo za mobilizacijo ljudi, širjenje novic, za posvaritev pred represijo ali za pospeševanje nemirov. Nenazadnje so lahko uporabljeni kot orožje v tako imenovani hibridni vojni (Wieczorek 2016).

»Ni potrebno imeti velike vojske in planirati vojaške operacije, da bi zmagali v vojni. To se da storiti tudi na drugačen način – z vplivanjem na druge države, politike, državljane, preko propagande in medijev, da vcepiš določen pogled, ki ga želiš« (Wieczorek 2016).

Najlažji način za to je preko medijev. Skoraj polovica človeške populacije ima dostop do interneta (tudi v najrevnejših regijah sveta) in tretjina ljudi uporablja socialne medije. Za te ljudi navadno ni hierarhije informacij, kar pomeni, da

imajo analize in raziskave enako vrednost kot načrtno izdelana propaganda v socialnih medijih. Informacije (tudi lažne) se hitro širijo po družbenih platformah in zasičijo naše možgane, ki te informacije težko obdelajo in razložijo, kaj je vredno branja in kaj je le balast (Wieczorek 2016).

V juniju 2015 je finski inštitut za mednarodne odnose (Finnish Institute of International Affairs – FIIA) izdal raziskavo z naslovom 'Ruska hibridna vojna v Ukrajini: Breaking the enemy's to resist', ki ga je izdelal Andras Racz – višji raziskovalec inštituta. Sodeč po naslovu je namen dela fenomen 'hibridne vojne'. Ruska aneksija Krima in začetek vojaških operacij med ukrajinskimi varnostnimi silami in enotami nepriznanih ljudskih republik Donetsk in Luhansk v letu 2014 je ta fenomen postavila v ospredje tako v političnih, vojaških, akademskih in novinarskih krogih zahodnih držav in Rusije (Topychkano 2015).

Termin hibridne vojne so raziskovali tako na zahodu kot na vzhodu. Tako kot so zavezniki obtoževali Rusijo, da izvaja akte hibridnega vojskovanja v Ukrajini, je nasprotna stran obtoževala ZDA in zaveznice, da izvajajo takšne ukrepe proti Rusiji (destabilizacija notranjih političnih razmer s pomočjo političnih in ekonomskih orodij in s pomočjo informacijske kampanje z namenom širjenja antiruskega občutka v vzhodni Evropi) (Topychkano 2015).

Racz v uvodu svoje raziskave pravi: »Hibridna vojna je novo ukrajinsko vlado v veliki meri onemogočila, da ni mogla preprečiti ruske priključitve Krima« (Racz v Topychkano, 12). Po mnenju avtorja se je hibridna vojna proti Ukrajini začela že pred aneksijo Krima in ravno zato je bila Rusija tako uspešna. Ko so začeli izvajati vojaške in politične ukrepe, povezane z asimilacijo polotoka, je Kijev že izgubil možnost, da brani svojo državno suverenost in celovitost. Po drugi strani in sodeč po Putinovih besedah to ne drži, saj je bila odločitev za »vrnitev« Krima Rusiji, kot je zatrdil Putin, sprejeta šele v noči iz 22. na 23. februar 2014. Če to drži, pomeni, da pred tem Moskva ni sprejela nobenih aktivnih ukrepov proti Ukrajini, ki bi jih lahko opisali s pojmom 'hibridne vojne', zato je zmotno obtoževati Moskvo za destabilizacijo ukrajinske vlade in povzročitev propada njenih oboroženih sil.

Široka razlaga koncepta 'hibridna vojna' omogoča razumevanje, da je vse od protestov v Kijevu ob koncu leta 2013 Moskva ukrepala v smeri tega pojma.

Ruski politiki so kritizirali politične sile, ki so stale za protesti, uradni mediji pa so predvajali negativno sliko teh političnih sil tako v državi kot po svetu – vse to z namenom, da odstopi tedanji ukrajinski predsednik Viktor Janukovič. Ti ukrepi Moskve proti Ukrajini so dejansko potekali pred samo priključitvijo Krima, in če jih povežemo s konceptom 'hibridne vojne', človek dobi občutek, da so ruske oblasti pripravljale načrt ukrepov proti Ukrajini že od konca leta 2013 ali celo prej ter da je bil ta načrt dosledno izvajan, kar je vodilo do uspeha Rusije in poraza Ukrajine (Topychkano 2015).

Racz navaja, da je 'fazi napada' proti Krimu botrovala 'pripravljalna faza', v katero so bile vključene strateške, politične in operativne priprave.

Strateške priprave vključujejo določitev ranljivosti državne uprave, gospodarstva in oboroženih sil, ustvarjanje mreže zvestih neprofitnih organizacij na ozemlju te države ter uporabo diplomatskih in informacijskih orodij, da vplivajo na mednarodno občinstvo (Topychkano 2015).

Politične priprave pomenijo širjenje občutka nezadovoljstva s centralnimi organi, razvoj separatističnih gibanj, uporabo medijev proti državi in njeni vladi, podkupovanje politikov, uradnikov in vojaškega osebja ter vzpostavljanje povezav s predstavniki gospodarstva in kriminalnih združb (Topychkano 2015).

Operativne priprave glede na to raziskavo vsebujejo usklajene ukrepe za izvajanje političnega pritiska in za širjenje dezinformacij, mobilizacijo predstavnikov oblasti, oboroženih sil in organiziranega kriminala v državi ter mobilizacijo ruskih oboroženih sil pod pretvezo vojaških vaj.

Večina elementov 'pripravljalne faze' v hibridni vojni glede na Raczovo razmišljanje izgleda logična, vendar le-ti niso potrjeni niti z uradnimi izjavami ruskih oblasti niti z rezultati novinarskih raziskav ali z ocenami ruskih in zahodnih opazovalcev. Dokazi, ki so na razpolago, dajejo podlago za razmišljanje, da Moskva ni imela vnaprej pripravljenega načrta proti Ukrajini in so bile njene akcije pretežno odzivne narave (Topychkano 2015).

Rusko vodstvo je v noči iz 22. na 23. februar 2014 sprejelo odločitev, da priključi Krim. Pred tem je vprašljivo, ali obstaja ruska strategija v povezavi z Ukrajino, v kateri naj bi bilo glavno orožje 'hibridna vojna'. Termin 'hibridne

vojne' v konfliktu Ukrajina – Rusija je tako še vedno vprašljiv. Racz pravi: »V skladu z ruskim vojaškim razmišljanjem glede 'nove generacije vojne' temelji hibridna vojna na integrirani uporabi vojaških in nevojaških instrumentov, ki zajemajo celoten spekter političnih orodij, vključujoč diplomatske, gospodarske, politične, socialne, informacijske in ostale vojaške vire« (Racz v Topychkano, 87). Rusija bi težko uporabila celoten obseg sredstev, ki jih navaja Racz v procesu priključitve Krima, pa tudi v okviru konflikta med centralnimi organi Ukrajine in nepriznanih ljudskih republik Donetsk in Luhansk (Topychkano 2015).

Med zimo in spomladjo 2014 je bilo težko opaziti znatna prizadevanja Rusije na Krimu in v vzhodni Ukrajini na gospodarskem, socialnem in informacijskem področju. Direktor Centra za analize strategij in tehnologij Ruslan Pukhlov je navedel: »Propagandna podpora Rusije za dejanja na Krimu so bila na splošno zelo počasna ... Moskva ni ustvarila propagandnih sporočil o smislu in smeri svojih ukrepov na Krimu, v bistvu je bila glede teh in glede končnih ciljev svojih dejanj tiho ...« (Pukhlov v Topychkano 2015).

7 SOOČANJE NATA S STARIMI IN NOVIMI GROŽNJAMI

Hladna vojna je lahko primer hibridnega vojskovanja. Med soočenjem Zahoda in Vzhoda sta se obe strani trudili, da bi s političnimi, vojaškimi, informacijskimi, socialnimi, finančnimi in ostalimi metodami nadvladali drugo stran (Kharshiladze, Targamadze 2016, 69–74).

V mnogih pogledih so vse iniciative, ki jih Nato postavlja v ospredje, že del njegove organizacijske in strukturne filozofije. Na tej točki se dejansko lahko vprašamo, kaj je potrebno v Natu spremeniti. Zmožnosti in strukture morajo biti pod dejanskim nadzorom in izboljšanjem. Nato se mora truditi, da je čim bolj učinkovit glede novih groženj in izzivov, njegove vrednote in filozofija pa morajo ostati konstantne. Nato je bil ustanovljen na načelih skupne obrambe in varnosti. 3. in 5. člen Washingtonske pogodbe definirata Nato kot kolektivno

varnostno organizacijo in to je tudi temelj Natovega obstoja (Kharshiladze, Targamadze 2016, 70).

Ideje in pobude so poskusi, ki prinašajo dodatne zmogljivosti za Nato in so več kot dobrodošle in koristne. Nato ima na izbiro, ali preusmeri sredstva ali da prednost izvajanju nacionalne obrambe, ki je bit njegovega obstoja. Izvajanje novih idej, medtem ko se še naprej osredotoča na uveljavljanje glavnih prednostnih nalog, je vedno težko uskladiti. Za vojaško organizacijo je razpolaganje z omejenimi vojaškimi zmožnostmi in pričakovanje, da bo zmagovala vojne za mir, težko. Na tej točki se postavi vprašanje, ali je to zgolj problem Nata ali pa izhaja iz držav članic zavezništva, ki si bolj kot ne jemljejo Nato za samoumevno in pričakujejo, da se lahko z vsemi težavami obrnejo nanj oziroma prelagajo odgovornost. Tako je za Nato, poleg novih groženj varnosti, še večji izziv pomanjkanje volje članic za celovito zavezanost h krepitvi varnosti. To je razvidno iz tega, koliko države prispevajo k nacionalni varnosti, svoji vojaški organizaciji in obrambi (Kharshiladze in Targamadze 2016, 74–75).

Tabela 7.1: Prispevek Nato članic k vojaškemu proračunu in razlika med leti 2005 in 2015

NATO ČLANICE	2005	2014	2015	RAZLIKE IN ZMANJŠEVANJE IZDATKOV
ALBANIJA	1,4	1,3	1,1	-0,3
BELGIJA	1,1	1,0	0,9	-0,2
BOLGARIJA	2,4	1,5	1,4	-1,0
KANADA	1,1	1,0	1,0	-0,1
HRVAŠKA	1,8	1,6	1,6	-0,2
ČEŠKA	1,8	1,0	1,0	-0,8
DANSKA	1,3	1,2	1,2	-0,1
ESTONIJA	1,9	2,0	2,0	+0,1
FRANCIJA	2,4	2,2	2,1	-0,3
NEMČIJA	1,3	1,2	1,2	-0,1

GRČIJA	2,8	2,3	2,6	-0,2
MADŽARSKA	1,4	0,9	0,8	-0,6
ISLANDIJA	/	/	-	/
ITALIJA	1,8	1,5	1,3	-0,5
LATVIJA	1,6	0,9	1,0	-0,6
LITVA	1,2	0,9	1,1	-0,1
LUKSEMBURG	0,7	0,4	0,5	-0,2
NIZOZEMSKA	1,4	1,2	1,2	-0,2
NORVEŠKA	1,6	1,5	1,5	-0,1
POLJSKA	1,9	1,9	2,2	+0,3
PORTUGALSKA	2,0	1,8	1,9	-0,1
ROMUNIJA	2,0	1,4	1,4	-0,6
SLOVAŠKA	1,7	1,0	1,1	-0,6
SLOVENIJA	1,4	1,0	1,0	-0,4
ŠPANIJA	1,4	1,2	1,2	-0,2
TURČIJA	2,5	2,2	2,1	-0,4
VELIKA BRITANIJA	2,3	2,0	2,0	-0,3
ZDA	3,8	3,5	3,3	-0,5

Vir: Military Expenditure Database (2016).

Zgornja tabela kaže, da so države članice po koncu hladne vojne nacionalno obrambo povečini prenehale jemati resno in so se začele zanašati na Natovo kolektivno obrambo. Pri večini članic zavezništva so se obrambni izdatki med leti 2005 in 2015 zmanjšali izjemi sta le Estonija in Poljska. V veliki meri je zato kriva tudi finančna kriza, vendar če želi zavezništvo opravljati svoje naloge naprej v taki meri kot doslej, bo potrebno več participacije s strani držav članic tako glede proračuna kot volje za sodelovanje.

7.1 SIMULACIJA – BOJ PROTI HIBRIDNIM GROŽNJAM

Nato ACT (zavezniške sile za preoblikovanje) so v maju 2011 izvedle simulacijo 'Countering Hybrid Threats' (boj proti hibridnim grožnjam). V tem tedenskem poizkusu je sodelovalo okoli 100 strokovnjakov iz zasebnega sektorja, ki so se jim pridružili Natovi vojaški in civilni strokovnjaki. Namen poizkusa je bil preizkusiti dva ključna koncepta, ki sta se pojavila po sprejetju novega strateškega koncepta na vrhu Nata 2010 (Miklaucic 2016).

Hibridne grožnje predstavljajo nasprotnike, ki imajo sposobnost združevati konvencionalne in nekonvencionalne načine in so izjemno prilagodljive ter fleksibilne pri uresničevanju svojih ciljev. Koncept, ki je bil razvit za boj proti večdimenzionalni naravi hibridnih groženj, je 'celovit pristop', ki vsebuje usklajeno uporabo skupnih razpoložljivih sredstev, vključno z vojaškimi, diplomatskimi, gospodarskimi ... Poizkus je imel največ koristi od sodelovanja udeležencev iz zasebnega sektorja, od katerih je vsak namenil le-temu poln delovni teden, kar dokazuje tako njihovo zanimanje kakor tudi Natovo verodostojnost v mednarodni poslovni skupnosti (Miklaucic 2016).

Nato je bila najbolj uspešna ureditev kolektivne varnosti med državami v 20. stoletju. Danes se sooča z izzivom ponovne opredelitve vloge in namena. Kot vse pluralistične organizacije mora odražati skupne interese, ki motivirajo vse članice, da se žrtvujejo za dobrobit celote. To je težje reči kot narediti, saj se v odsotnosti neposredne vojaške grožnje pri različnih interesih, obveznostih in vizijah razdobi tudi skladnost zavezništva (Miklaucic 2016).

Strateški koncept, ki so ga sprejeli voditelji držav novembra 2010, potrjuje Natovo zavezanost za odvrčanje in obrambo pred grožnjami, tj. proti nastajajočim varnostnim izzivom, ki ogrožajo Nato. Koncept je strateška karta za Nato in se dotika različnih varnostnih izzivov, kot so: ekstremizem, terorizem, trgovina z orožjem, mamili in ljudmi, kibernetiski napadi in druge tehnološke okoljske nevarnosti (Miklaucic 2016).

7.2 PREMAGATI NASPROTNIKA V HIBRIDNI VOJNI

Da bi se ustrezno pripravili in odzvali na novi nacionalni/regionalni varnostni izziv, kot je primer konflikta na evropski zahodni meji, mora Nato izboljšati svoje zmogljivosti hitrega odziva. Politiko Nata, kar se tiče hitrega posredovanja in s tem prilagodljivosti konfliktu, je potrebno preoblikovati, saj je le-to način, da se na nove konflikte lahko primerno odzove (Stefanescu 2015,113).

Za razliko od konvencionalnega vojskovanja je 'center gravitacije' v hibridnem vojskovanju populacija in vplivanje na politike in procese odločanja. Združuje več operacij, ki imajo prevraten učinek. Konflikti, ki se bodo odvijali v prihodnje, ne morejo biti klasificirani kot konvencionalni ali neregularni, saj je nasprotnikov cilj združevati več različnih zmogljivosti in možnosti v kompleksni tipološki mešanici. Izziv se ne bo kazal samo v eni državi, ki bo uporabila določen pristop, pač pa v državah ali skupinah, ki bodo uporabile vse možne pristope, tehnologije in taktike, ki so v skladu s kulturo in z geografskim področjem (Stefanescu 2015, 114–115).

Natova politika odvracanja v hibridnem vojskovanju temelji na hitrem vojaškem odgovoru. Le-ta ima tri potencialne slabosti:

- 1. Težko je doseči konsenz vseh članic in njihovo enotno strinjanje glede konflikta.*
- 2. Za preprečevanje novih groženj mora zavezništvo sodelovati skupaj, saj posameznik ni dovolj.*
- 3. Odvracanje, ki temelji samo na uporabi vojaške sile, ne bo dovolj.*

Nato ne more uporabiti strategije množičnega maščevanja ali pa se zanašati izključno na en potek akcije, ko se bojuje proti neregularnim grožnjam. Države, ki so bolj dovzetne za destabilizacijo, morajo že prej sprejeti ukrepe za povečanje varnosti (Stefanescu 2015, 116).

Nato lahko s fleksibilno politiko in ostalimi sredstvi odvrča potencialne agresorje. Potrebne so krepitve povezav med domačimi agencijami, skupna uporaba obveščevalne dejavnosti ter povečana vloga Natovih posebnih sil, politične volje in naložb, sil mobilizacije in političnih organov vseh držav članic.

Kot sem že omenila, bodo prihodnji konflikti združevali metode vseh že znanih oblik vojskovanja. Nasprotniki bodo le-te uporabili za operativno in strateško prevlado. Hibridne grožnje se nanašajo na razvoj sodobnih akterjev in trajnih nacionalnih naporov, da se lahko nanj pravočasno in učinkovito odzovejo. Raznolikost in zapletenost vprašanj, ki jih postavljajo hibridne grožnje, potrebujejo odgovor, ki je več kot le tehničen in regularen. Zato je potrebna primerna varnostna strategija za preprečevanje hibridnih groženj, ki mora biti tako učinkovita kot enotna. Prav tako morajo biti fleksibilne strukture za vodenje in poveljevanje, da lahko hitro prilagodijo taktiko, metode in sredstva tem novim akterjem, ki izvajajo hibridno zastraševanje (Stefanescu 2015, 116–117).

7.3 KOGNITIVNI PRISTOP K BOJEVANJU PROTI HIBRIDNIM GROŽNJAM

Kognitivni pristop k bojevanju temelji na ideji, da je volja nasprotnika osnovnega pomena v vojni. Pri tem pristopu poskušajo vojskujoče se strani obiti materialna sredstva nasprotnika in poudariti pomembnost uma, mentalnih procesov, čustev, občutkov, zaznavanj, vedenj in odločitev oseb, skupin, narodov ali drugih skupnosti. Če gledamo s finančnega vidika je kognitivni pristop glede na samo naravo definitivno bolj dostopen kot materialni. Da pa bi bil tudi učinkovit, zahteva visoko stopnjo strokovne usposobljenosti, socialnega zaupanja, discipline in ideološke kohezije (Mihail 2016, 511).

Potrebno je razumevanje glavnih dimenzij hibridnih groženj v povezavi z novimi izzivi za izobraževanje in usposabljanje enot. Glavno vprašanje, ki se ga pri tem lahko zastavimo, je, kako vpeljati nova razmišljanja v vojaško izobraževanje in izobraževalni sistem, ki je poznan po svoji zaprtosti in poslušnosti, ne pa po ustvarjalnosti in kritičnem razmišljanju (Mihail 2016, 509).

Poleg spretnosti odločanja in taktičnih sposobnosti vojaških voditeljev bi lahko vojaška izobraževalna politika vključevala posebne ukrepe. Z njimi bi razvijala in oblikovala vojaško učečo organizacijo, ki bi bodoče diplomante pripravila na izziv, ki ga predstavljajo nove grožnje. Za zoperstavljanje hibridnim grožnjam

potrebujemo 'hibridne bojavnike', ki bi bili opremljeni z vsemi zahtevanimi tradicionalnimi in novimi spretnostmi (Mihail 2016, 510).

V zadnjih strategijah, namenjenih za načrtovanje in vodenje vojaških operacij, je ta pristop v nasprotju z materialnim pristopom, ki temelji na uporabi sile za doseg političnih namenov in je izvajan v prepričanju, da fizične in materialne prednosti predstavljajo odločilno prednost na bojišču (Mihail 2016, 510).

Hibridnost vojn zahteva uskladitev tako materialnega kot kognitivnega pristopa bojevanja ali povedano drugače – zahteva uskladitev usposabljanja in izobraževanja. V postmodernem vojskovanju ni dovolj le usposabljanje in izvajanje doktrine, pomemben dejavnik v sodobnem vojskovanju je tudi izobraževanje. Vloga izobraževanja, ki se osredotoča na razvoj misli, razumevanja, modrosti in dobre presoje, je potrebna za vojske, ki se spopadajo z grožnjami v spremenjenem varnostnem okolju (Mihail 2016, 511).

8 ODZIV NATA NA HIBRIDNE GROŽNJE PO IZBRUHU UKRAJINSKE KRIZE

Hibridno vojskovanje samo po sebi ni nov pojav, gre le za nov termin, ki pa poimenuje že znane načine in poti v novem kontekstu.

Večji je le obseg, hitrost, intenzivnost ter poteka bližje našim mejam. Z oboroženim spopadom v Ukrajini lahko začnemo govoriti o hibridnem vojskovanju kot takem, saj se je prav tam pokazalo, kako so lahko skupaj združene že znane zvrsti vojskovanja na vseh ravneh (taktični, operativni in strateški). Namestitev enot Nata v vzhodni Evropi po ukrajinskem konfliktu je dejansko odziv zaveznitva in po drugi strani 'preventiva' pred možnimi nadaljnjimi podobnimi konflikti (Škerbinc 2015)

Pojem hibridnega vojskovanja lahko povežemo z različnimi doktrinami, strategijami in koncepti. Povežemo ga lahko s konfliktom nizke intenzivnosti, operacijami drugačnimi od vojne, podtalna vojna,...Hibridno

vojskovanje uporabi vsa sredstva za uveljavitev moči, ki jih je za izvajanje propagandnih dejavnosti in informacijskega delovanja v današnji komunikacijski družbi na pretek in ki se z uporabo konvencionalnih in nekonvencionalnih sil uporabljajo za doseganje strateških ciljev. S perspektive specialne vojne to pomeni, da ko je enkrat izveden obveščevalni prodor in ko se dosežejo potrebna stopnja ideološke indokrinacije in želeni rezultati psihološke propagande, ko je vzpostavljena kritična masa podpornikov in se nadzirajo centi odločanja v neki družbi so glavni cilji doseženi (Škerbinc 2015)

Prav tako lahko termin hibridnega vojskovanja povežemo s strategijo posrednega nastopanja.

Kot pravi Krunič: je to organizirana dejavnost s katero države in/ali drugi subjekti na mednarodnem in/ali notranjepolitičnem področju skušajo uresničiti svoje politične, gospodarske, vojaške interese na škodo drugih subjektov, pri tem pa posredno z raznovrstnimi prikritimi postopki na političnem, kulturnem, gospodarskem, vojaškem področju življenja z izvajanjem propagandno-psiholoških akcij, ustvarjanjem družbenih kriz, izvajanjem državnih udarov in v določenih primerih tudi z posrednimi vojnami. (Krunič 1997, 394)

Nato se danes sooča z novimi grožnjami, prav tako pa se vrača nazaj k svojemu bistvu. Več kot dve desetletji se je Nato osredotočal na operacije kriznega menedžmenta, danes pa se mora glede na situacije po svetu (Putinova intervencija v Ukrajini) vrniti k svojemu bistvu, to je k obrambi teritorialnega ozemlja, ki jo opredeljuje 5. člen Washingtonske pogodbe. V septembru 2014 je v Walesu potekalo zasedanje 28 članic zavezništva, kjer je Nato sprejel akcijski načrt pripravljenosti – RAP (Readines Action Plan). Le-ta uvaja ukrepe, ki skupaj tvorijo cilj, da se zavezništvo pravočasno odzove na nove izzive za varnost v Evropi. RAP vsebuje dva glavna stebra: ukrepe za zagotavljanje in prilagoditvene ukrepe. Ti se ukvarjajo s spremembami Nata glede njegove vojaške drže in zmogljivosti (Drent in drugi 2015, 24).

Naj povzamemo besede generalnega sekretarja Nata Stoltenberga: »Akcijski načrt pripravljenosti je največja okrepitev naše skupne obrambe od konca hladne vojne. Moja glavna in prednostna naloga je izvajanje tega načrta v celoti in predvsem pravočasno« (Stoltenberg v Drent in drugi 2015, 24).

Zavezništvo nujno potrebuje okrepitve, pa tudi zagotavljanje ustrezne kakovosti za učinkovito ukrepanje pri reševanju sodobnih kriz. Za boj z novimi grožnjami zavezništvo bolj potrebuje nove zmožnosti kot že znana orodja (Drent in drugi 2015, 24).

Vrh Nata v Walesu je izpostavil dve različni obliki strateškega izziva, ki prihajata z vzhoda in juga. Ti izzivi so sestavljeni iz različnih akterjev in različnih oblik modernega hibridnega vojskovanja.

Za zavezništvo imajo ti varnostni izzivi nekaj skupnih karakteristik. Ena od teh je, da je vsaka varnostna misija izjemno kompleksna in se opira na sodelovanje, krizno upravljanje ter na 5. člen Washingtonske pogodbe, kar je ključ do uspeha. Prav tako se sooča z nasprotniki, ki imajo zasnovano svojo strategijo.

Druga skupna karakteristika je, da sta oba strateško pomembna in potrebujeta popolno zaveznanost Nata ter skupno delovanje članic in ostalih organizacij za skupni strateški uspeh. Tveganje in grožnje s strani vzhoda in juga neposredno ogrožajo države članice, ki morajo zato sprejeti prilagoditvene ukrepe, potrebna pa je tudi prilagoditev Nata, da lahko na strateški ravni rešuje težave. Ti prilagoditveni procesi so se že začeli in so prioriteta glede na varnostni problem. Ruski pristop hibridnega vojskovanja je vsekakor drugačen kot pristop nedržavnega akterja v podobi ISIS-a, ki z juga preti varnosti Evrope. Skupna grožnja pa je jasna: nasprotniki so operacionalizirali hibridne strategije in združili prizadevanja za doseg ciljev, ki ogrožajo varnost. Glavna naloga Nata je operacionalizirati strategije in zapolniti vrzel, ki so jo ustvarili nasprotniki (Breedlove 2015, xxi–xxv).

Eden ključnih izzivov pri razumevanju hibridnega vojskovanja je identificirati nekonvencionalno aktivnost med narodi zavezništva in nato uspešno pripisati to aktivnost državi ali skupini. Nacionalne priprave in prilagoditveni ukrepi za takšne vrste groženj so ključnega pomena v zgodnji fazi. Na konvencionalni

strani smo lahko videli veliko orožja in vojske, ki jo je Rusija namestila vzdolž vzhodne ukrajinske meje za izvajanje pritiska in posledične pokoritve Ukrajine.

Ni več toliko pomembno, koliko ruskih sil je bilo v notranjosti Ukrajine, saj je Moskva ustvarila zelo sposobno silo separatistov, ki so dobro usposobljeni in opremljeni ter sposobni doseči ruske cilje. Medtem ko je Rusija vodila strateško kampanjo proti Ukrajini, so ruske oborožene sile veliko časa posvetile usposabljanju in izobraževanju na taktični, operativni in strateški ravni, ki je prav tako lahko zaskrbljujoča. To je pokazalo rusko sposobnost uporabe sile brez večjih priprav mobilizacije in hitrega premikanja v velikem številu. Ruska vojska je sredi velikega oboroževanja in posodabljanja – tako opreme, poveljevanja in nadzora kot tudi mobilnosti in revizije svojega vojaškega sistema ter organiziranje državnega obrambnega mehanizma. Ruske vaje odražajo združevanje konvencionalnih, nekonvencionalnih in jedrskih zmogljivosti v enoten kontinuum in splošno vojaško strategijo za morebitne vojaške operacije (Breedlove 2015, xxi–xxv).

Proti jugu zavezništva se soočamo z drugačno obliko izziva, kot ga predstavlja državni akter Rusija. Ta izziv ima edinstvene lastnosti, ki zahteva edinstvene Nato pristope, da se ohrani varnost zavezništva. Zavezništvo mora na južnem delu 'svoje meje' okrepiti obrambo pred številnimi tveganji in grožnjami v podobi ekstremizma, državljanskih vojn, terorizma tako v majhnem obsegu kot v velikih konfiguracijah. Prav tako se sooča z velikim izzivom s celine, s kroničnimi strateškimi dilemami, ki so 'gorivo' za aktualne varnostne grožnje. Nezanosljiva preskrba s hrano, vodo, negotovost, struktura upravljanja in zdravstveni sistem ter odvzem volilne pravice prebivalstvu služi kot izziv za ohranjanje družbe in narodov v Afriki, prav tako pa so to plodna tla za razvoj ekstremizma, terorizma, nasilja in državljanskih vojn (Breedlove 2015, xxi–xxv).

Ta desetletni izziv bo zahteval manj tradicionalno razumevanje tega, kako zavezništvo lahko in mora prispevati k reševanju teh težav. Mednarodne nevarnosti in nevarnosti, ki izvirajo iz afriške regije, so v tranzitu preko nje ali prebivajo v regiji. Vendar pa te grožnje ne ostanejo v oddaljeni regiji, kot kažejo teroristični napadi in aktivnosti v Evropi. Raznoliki izzivi z juga zahtevajo orodja,

sredstva in prilagodljivost na multinacionalni ravni in na ravni zavezništva. Možnost za razširitev vloge partnerstva na tem območju bo imelo ključno mesto pri reševanju ciljev in prizadevanj v tej regiji. Prav tako je potrebno povečati obrambne sposobnosti, razširiti zavedanje o razmerah, povečati obrambne zmogljivosti, prispevati k preprečevanju širjenja terorizma, večji pomorski varnosti in tako potencialno večjo stabilnost v regiji. Ta prizadevanja se bodo nadalje razvijala v strateški okvir za jug, ki ga zavezništvo mora vzpostaviti. Vsak zavezniški varnostni izziv je zelo kompleksen. Ti izzivi z vzhoda in juga so nova norma za Nato, zavezništvo bo moralo vzdrževati strateški pristop k reševanju teh izzivov. Ta pristop pa je tako strateški kot prilagodljiv in trajen kot strateški okviri in zmogljivosti, ki so v lasti izzivalcev (Breedlove 2015, xxi–xxv).

Države članice se odzivajo na nacionalni ravni, večstransko in skupaj za obvladovanje tveganja hibridnega bojevanja v različnih oblikah. Izvajanje RAP je temeljnega pomena za našo varnost in za reševanje razvijajočega, strateškega varnostnega okolja. Kombinacija teh zavezniških akcij nas bo bolj pripravila za hibridno vojskovanje v tem zahtevnem in »nevarnem« 21. stoletju (Breedlove 2015, xxi–xxv).

Da bi se ustrezno odzvali na hibridno grožnjo, je potrebno čim prej prepoznati attribute hibridnega vojskovanja in predvideti tako nekonvencionalno aktivnost kot tudi konvencionalne ukrepe. Predvidevanje zahteva sodelovanje na vseh ravneh, na več ministrstvih, ki si prizadevajo za celovit pristop. Nacionalna, dvostranska in skupna prizadevanja je treba vključiti in medsebojno krepiti. Razviti morajo odpornost in pripravljenost, da se uprejo hibridnim akcijam, ter računati na hitre procese odločanja, kar je bistvenega pomena za uspeh (Breedlove 2015, xxi–xxv).

Cilj hibridnega vojskovanja je, da izvaja vojne, ki niso tipične in pri katerih se je težko obraniti s konvencionalno obrambo. Ravno zato ima Nato težave pri odzivanju na hibridno bojevanje s tradicionalnimi elementi kolektivne obrambe, ki načeloma niso namenjeni obravnavi zahrbtnih in dvoumnih groženj. Zato je potreben nov koncept obrambe, ki bo zmožen bolj prožnega odgovora. Nato in članice so tako že sprejeli prve spremembe, da bi razvili in izvajali tak koncept,

kar je potrebno storiti bolj učinkovito in v celoti združiti v Natovo doktrino in vojaško razmišljanje. Pri teh prizadevanjih so Združene države Amerike prevzele vodilno vlogo. ACT je med letoma 2009 in 2010 začela razvijati splošni koncept vojaškega prispevka za zoperstavljanje hibridnim grožnjam, ki poudarja ne samo izzive trenutnih in prihodnjih groženj, temveč tudi potrebo po prilagoditvi Natovih struktur, strategij in zmožnosti (Breedlove 2015, xxi–xxv).

Kriza v Ukrajini je predramila Nato in močno spremenila percepcijo varnostnega okolja v Evropi. Z ruskim posredovanjem v Ukrajini so zaveznice spoznale, da potrebujejo odgovor, ki ne bo zgolj prilagajanje, ampak bo vključeval vse razsežnosti krize. Rezultat teh prizadevanj je RAP, ki je politični ukrep in predvideva 'politiko zagotavljanja' v obliki pomoči in podpore vsem članicam, ki bi se znašle v takem položaju oziroma bi bile napadene. RAP zagotavlja skladen in celovit sveženj potrebnih ukrepov za odgovor na spremembe v varnostnem okolju, na Natovih »mejah« in na področjih, ki so v domeni Nata. Generalni sekretar je na vrhu v Walesu izpostavil, da je ena od največjih prednosti zavezništva sposobnost prilagoditve. Ta prilagoditev se osredotoča na tri pomembne elemente: celovitost, odzivnost in hitrost. RAP je pokazal, da se razvoj Natove strategije za zoperstavljanje hibridnim grožnjam ni začel iz nič. Če so hibridne grožnje mešanica sredstev z različnimi akterji in na različnih področjih, jih je kot prvo potrebno obravnavati kot 'temno stran' Natovega celovitega pristopa. To pa ne pomeni, da ima Nato rešitev, še preden preuči problem. Nato lahko temelji na obsežnih izkušnjah, pridobljenih pri izvajanju celovitega pristopa, medtem ko spreminja kontekst in povečuje interakcije z drugimi udeleženci. Na podlagi tega je SHAPE ustanovil CCOMC, ki je bil ustanovljen leta 2012. Poleg tega ima Nato nabor sil, s katerimi razpolaga. Natove NRF so bile predstavljene leta 2002 in so bile prvotno namenjene za opravljanje kakršnekoli vrste misij. Načrtuje se povečanje teh sil, ki so sposobne in pripravljene v relativno kratkem času (48 ur) izvajati premike. Znotraj teh sil so bile ustanovljene VJTF, ki se lahko uporabijo kjerkoli in vključujejo zračne, pomorske in posebne enote, njihov namen pa je odvrčanje potencialnih nasprotnikov (Jacobs in Lasconjaris 2015, 271–274).

V povezavi z uvedbo poveljniških in nadzornih elementov v državah, ki mejijo z Rusijo, je to prvi korak. V letu 2015 je bil izveden niz vaj, ki so delovale kot test

za ugotavljanje pomanjkljivosti, prilagajanje doktrini in potencialno reorganizacijo strukture. Te vaje kažejo, da celovito in hitro ukrepanje Nata na vzhodni in južni meji zahteva povečanje premestljivih sil, sodobno opremo in razpoložljivost ladij, letal in vojakov. Prednamestitev in prepozicioniranje sil Nata lahko razumemo kot prednost (Jacobs in Lasconjaris 2015, 271–274).

Nato se je začel prilagajati hibridnim izzivom, vendar je zavezništvo še daleč od celovite strategije za boj proti hibridnim grožnjam. Natove sile morajo biti včasih nenadoma, nepričakovano in glede na nasprotnikov odziv pripravljene na premike operacij (Jacobs in Lasconjaris 2015, 274)

8.1 RAP – Natov načrt odzivnosti

Namen ukrepov RAP je posredovati jasno sporočilo, da bo Nato stal za svojimi članicami, če in ko so le-te ogrožene, ter vojaško posredoval v takšnih primerih. RAP poudarja dejstvo, da čeprav se Nato zavzema za mirno reševanje sporov z diplomatskimi prizadevanji, je pripravljen in sposoben opravljati svojo osnovno vojaško funkcijo: izvajanje vojaških operacij (Drent in drugi 2015, 25–26).

Ukrepi za zagotavljanje

Ti ukrepi vključujejo stalno prisotnost zračnih, zemeljskih in pomorskih sil ter vojaških aktivnosti v vzhodnem delu zavezništva. Države članice Nata so se zavezale, da dejansko prispevajo k tem naporom, ukrepi so fleksibilne narave in se lahko glede na varnostne razmere povečajo ali zmanjšajo.

Med te ukrepe spadajo:

- povečanje s štiri na 16 bojnih letal za delo v baltski regiji,
- povečanje števila ladij, ki patrolirajo v Baltskem, Črnem in Sredozemskem morju,
- izvajanje več kot 200 Natovih nacionalnih vaj v državah članicah vzhodnega dela zavezništva,
- nadzor letov preko vzhodnega območja Nata ...

Poleg naštetega so zavezniške države poslale tudi del svojih sil v vzhodno Evropo za usposabljanje in vaje na dvostranski osnovi (Drent in drugi 2015, 25–26).

Prilagoditveni ukrepi

Namenjeni so povečanju Natove vojaške drže in stopnje pripravljenosti. Ti ukrepi vključujejo:

- krepitev Natovih odzivnih sil (NRF),
- ustvarjanje – v okviru NRF prestrukturiranja – sile za visoko pripravljenost (VJTF), ki so lahko razporejene, če je potrebno, v nekaj dneh,
- stalno upravljalno in nadzorno prisotnost Nata na ozemlju vzhodnega zavezništva (Bolgarija, Estonija, Litva, Latvija, Poljska, Romunija) z osebjem iz držav zaveznic po sistemu rotacije, s poudarkom na načrtovanju in izvajanju kolektivne obrambe,
- dvig pripravljenosti in zmožnosti v vzhodnem delu zavezništva,
- izboljšanje sposobnosti Nata za okrepitev svojih vzhodnih zaveznikov s pripravo nacionalnih infrastruktur kot so letališča in pristanišča,
- posodobitev obrambnih načrtov za vzhodno Evropo,
- izvajanje več vaj kriznega upravljanja in kolektivne obrambe (Drent in drugi 2015, 25–26).

Akcijski načrt (RAP) je uspešno podal odzivnost in prilagodljivost, ki je potrebna za spopadanje s spremenjenim varnostnim okoljem. Glede na razvijanje varnostnega okolja se bo prilagajalo tudi zavezništvo. Uspešno izvajanje RAP utira pot za prilagoditev zavezništva in za krepitev njene politike preprečevanja in obrambe (NATO 2016c).

9 ZAKLJUČEK

Spremenjeno varnostno okolje, nove grožnje in izzivi zahtevajo od mednarodne skupnosti nove strategije, prilagoditve in ukrepe za spopadanje z nasprotniki. Kot se kaže danes, nasprotniki niso le v podobi držav in regularnih vojsk, pač pa se vse več kažejo v skupinah, v nedržavnih akterjih, katerih cilj je vplivati na procese odločanja nasprotnika, na voljo ljudi ...Tudi bojišča niso več tako tradicionalna kot včasih. Zadnji dogodki kažejo, da so se le-ta preselila v mesta, pomembne ustanove, povsod tam, kjer nasprotnik doseže čim več ljudi in povzroči čim večjo zmedo in uničenje. Prav zaradi tega se lahko upravičeno bojimo, kaj nam prinaša prihodnost in kako se na te nove grožnje odzvati.

Termin hibridne vojne ni toliko nov, saj smo se že v preteklosti soočali s pojavi neregularnih enot ter gverilskih gibanj in poskusov prevzema oblasti s strani manjših skupin, katerih reakcijski čas je veliko hitrejši kot pri velikih vojskah. Drži pa, da se take grožnje niso pojavljale v tolikšnem obsegu, kot se danes.

V svojem diplomskem delu sem si zastavila dve hipotezi, ki sta me vodili skozi pisanje naloge. Prvo hipotezo –*Nato potrebuje nove strateške in konceptualne smernice, ki bodo bolj prožne*– lahko zavrnem, saj sem skozi nalogo ugotovila, da je bilo na ravni Nata že sprejetih več dokumentov, ki se ukvarjajo s problemom hibridnega vojskovanja prav tako pa je bilo sprejetih več političnih smernic, ki se nanašajo nato, kako se naj zavezništvo odzove in kakšne prilagoditve mora sprejeti. Ugotovljeno je, da se Nato zaveda, da samo z okornimi konvencionalnimi silami ne more parirati prožnosti hibridnega nasprotnika in ravno zato imajo velik pomen Sile za hitro posredovanje.

Drugo hipotezo – *Združevanje materialnega in kognitivnega pristopa je za Nato ključnega pomena pri zoperstavljanju hibridnim grožnjam*– pa lahko potrdim, saj sem med pisanjem naloge ugotovila, da hibridno vojskovanje ni merjenje moči v smislu velikosti sil in orožja, hibridno vojskovanje pokaže svoj napredek na višji ravni, na mentalni ravni, na zmožnostih vplivanja na politiko držav in njenih voditeljev ter procesov odločanja. Seveda ne smemo pozabiti, da so tudi oborožene sile ključnega pomena predvsem pri vlogi odvratanja in zastraševanja in nenazadnje, če grožnje preidejo v konflikt.

Kot že povedano, so v domeni hibridnega vojskovanja hitri in negotovi preobrati, ki jim nasprotnik težko sledi in jih ne pričakuje. Ravno zato se mora Natova politika odločanja in poveljevanja prilagoditi tem spremembam, če želi ustrezno odgovoriti nasprotniku. Pri tem ni mišljeno, da Nato izgublja svojo bit, le manjka mu inovativnosti in prestrukturiranja v smislu bolj odzivnih sil. Nova izobraževanja in usposabljanja Natovih sil je ključ do rešitve in zmagovalna kombinacija pri porazu »hibridnega nasprotnika«.

10 LITERATURA

1. Abts, Jan. 2015. NATO'S Very High Readiness Joint Tasks Force: Can the VJTF give new elan to the Nato Response Force? V *Nato response to hybrid threats*. *Nato Defense college*, ur. Guillaume Lasconjarias in Jeffrey A. Larsen, 295–309. Dostopno prek: www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=471 (5. julij 2016).
2. Aitoro R., Jill 2010. Defense Lacks Doctrine to guide it through Cyberwarfare. *National Journal Group*. Dostopno prek: <http://www.nextgov.com/defense/2010/09/defense-lacks-doctrine-to-guide-it-through-cyberwarfare/47575/> (7. junij 2016).
3. Breedlove, Philip 2015. Foreword. V *Nato response to hybrid threats*. *Nato Defense college*, ur. Guillaume Lasconjarias in Jeffrey A. Larsen, xxi–xxv. Dostopno prek: www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=471 (16. junij 2016).
4. Deep, Alex. 2015. Hybrid War: Old Concept, New Techniques. *Small Wars Journal*. Dostopno prek: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques> (7. junij 2016).
5. Drent, Margaret, Rob Hendricks in Dick Zandee. 2015. *New Threats, New EU and Nato Responses*. Dostopno prek: https://www.clingendael.nl/sites/default/files/New%20Threats_New%20EU_Nato%20Responses_Clingendael_July2015.pdf (14. maj 2016).

6. El Mawy, Reda. 2014. Islamic State: Adapting to US-led air strikes. *BBC News*. BBC. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29423776> (7. junij 2016).
7. European Commission. 2016. *Joint Framework on countering hybrid threats*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018> (7. junij 2016).
8. Fleming, Brian P. 2011. Hybrid threat concept: contemporary war, military planning and the advent of unrestricted operational art. *United States Army Command and general Staff College*. Dostopno prek: <http://indianstrategicknowledgeonline.com/web/2753.pdf> (6. junij 2016).
9. Hoffman, G. Frank. 2009. Hybrid Warfare and Challenges. *Small Wars Journal* (52). Dostopno prek: smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf (14. maj 2016).
10. Howstuffworks. 2016. *How are conventional and unconventional warfare different?* Dostopno prek: <http://science.howstuffworks.com/conventional-unconventional-warfare.htm> (16. junij 2016).
11. Jasper, Scott in Moreland Scott. 2014. The Islamic State is a Hybrid Threat: Why does that matter *Small Wars Journal*. Dostopno prek: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/the-islamic-state-is-a-hybrid-threat-why-does-that-matter> (7. junij 2016).
12. Jacobs, Andreas in Guillaume Lasconjaris. 2015. NATO's Hybrid Planks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East. NATO's Response to Hybrid Threats. V *Nato Defense College*, ur. Guillaume Lasconjaris in Jeffrey A. Larsen, 271–273. Dostopno prek: www.ndc.nato.int (5. julij 2016).

13. Kharshiladze, Nodor in George Targamadze. 2016. Nato facing Today's Challenges, Old and New. *The Polish Quarterly of International Affairs* (1): 69–75.
14. Korybko, Andrew. 2016. Hybrid wars: The Law of hybrid warfare. *The Greenville Post* X. Dostopno prek: <http://www.greenvillepost.com/2016/04/02/hybrid-wars-the-law-of-hybrid-warfare-part-1/> (14. maj 2016).
15. Kotnik-Dvojmoč, Igor. Varnostna tveganja in grožnje v sodobnem svetu. *Ujma*, št. 14-15, 2000/2001. Dostopno prek: http://www.sos112.si/slo/tdocs/ujma/2001/p5_1.pdf (7. junij 2016).
16. Krunic, Zoran. 1997. Strategija posrednega nastopanja. *Teorija in praksa*, let. 34.3/1997: 394. Dostopno prek: (6. junij 2016).
17. Lindley – French, Julian. 2015. *Nato and New Ways of Warfare - Defeating Hybrid Threats*. Dostopno prek: <https://www.linkedin.com/pulse/nato-new-ways-warfare-defeating-hybrid-threats-lindley-french> (14. maj 2016).
18. Mihail, Anton. 2016. *Hybrid pedagogies for hybrid war*. Dostopno prek: www.afahc.ro/ro/afases/2016/SOCIO/ANTON.pdf (14. maj 2016).
19. Miklaucic, Michael. 2016. *Nato Countering the Hybrid Threat*. Dostopno prek: <http://www.act.nato.int/nato-countering-the-hybrid-threat> (14. maj 2016).

20. MZZ, stalno predstavništvo Republike Slovenije pri zvezi Nato. 2015. *Strateški koncept Nata*. Dostopno prek: <http://brussels.mission.si/index.php?id=2641> (14. maj 2016).
21. NATO. Dostopno prek: <http://www.nato.int> (16. junij 2016).
22. --- 1999. *Strateški koncept zveze Nato*. Dostopno prek: <http://nato.gov.si/slo/dokumenti/strateski-koncept.pdf> (16. junij 2016).
23. --- 2010. *Nov strateški koncept Nata: dejanje uspešnega uravnovešanja?* Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/review/2010/Lisbon-Summit/SL/index.htm> (7. junij 2016).
24. --- 2016a. *Social media as a tool of hybrid warfare*. Dostopno prek: <http://www.stratcomcoe.org/social-media-tool-hybrid-warfare> (5. julij 2016).
25. --- 2016b. *The countering hybrid threats*. Dostopno prek: <http://www.act.nato.int/the-countering-hybrid-threats-concept-development-experiment> (16. junij 2016).
26. --- 2016c. *Fact sheet*. Dostopno prek: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-rap-en.pdf (14. maj 2016).
27. Pindjak Peter. 2015. *Deterring hybrid warfare: a chance for Nato and the EU to work together*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/review/2014/also-in-2014/Deterring-hybrid-warfare/EN/index.htm> (7. oktober 2016).

28. Sadowski, David in Jeff Becker. 2010. *Beyond the »hybrid« Threat: Asserting the Essential Unity of Warfare*. Dostopno prek: www.smallwarsjournal.com (5. julij 2016).
29. SIPRI 2016. *Military Expenditure Database*. Dostopno prek: <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-GDP-share.pdf> (7. oktober 2016).
30. Spisak, Jan. 2011. Hibridne grožnje in razvoj novega Natovega splošnega koncepta. *Sodobni vojaški izzivi* 3 (november): 12–14.
31. Stefanescu Daniel. 2015. *Nato strategy to defeat enemy forces in the hybrid war*. Dostopno prek: www.afahc.ro/ro/afases/2015/afases...force/Stefanescu%20Daniel.pdf (5. julij 2016).
32. Škerbinc Miha. 2015. Kaj je to: Hibridno vojskovanje. *Revija Obramba*. Dostopno prek: <http://www.obramba.com/novice/kaj-je-to-hibridno-vojskovanje/> (6. oktober 2016).
33. Topychkano, Petr. 2015. *»Hybrid War« - a Scholarly Term or a Propaganda Cliche?* Dostopno prek: <http://carnegieendowment.org/2015/07/17/hybrid-war-scholarly-term-or-propaganda-clich-pub-60855> (16. junij 2016).
34. US Department of Defense 2008. *Joint Publications 1-02: Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*: 124. Dostopno prek: http://www.dtic.mil/doctrine/jel/new_pubs/jpl_02.pdf (6. Oktober 2016).

35. Wiczorek Michał. 2016. *Social Media as a Tool in Hybrid Warfare (Report)*. Dostępno prek: <https://blog.sotrender.com/2016/07/social-media-hybrid-warfare/#close> (5. julij 2016).